

БОГОСЛОВЉЕ

ОРГАН ПРАВОСЛАВНОГ БОГОСЛОВСКОГ
ФАКУЛТЕТА

ГОДИНА V

СВЕСКА 2.

БРАК И СОЦИЈАЛНИ ПОЛОЖАЈ ЖЕНЕ КОД ЈЕВРЕЈА.¹

Dr. ДУШАН ГЛУМАЦ, ДОЦЕНТ
(Свршетак)

ОДНОС ПРЕМА РЕЛИГИЈИ.

Многи научници стоје на становишту да је јеврејска религија религија мушкараца и да је жена била сасвим искључена од религиозних функција и да у томе подручју није имала никаквог права² В. Smend тврди на пр. да се религија тицала жена много мање него ли мушкараца. Женска имена сложена са Божјим именом Јахве, једва да и долазе.³) Због тога је М. Löhr⁴) саставио листу свих женских имена која долазе у Старом Завету и детаљно испитао сва теофорна женска имена и том приликом, заиста дошао до резултата, да је у Старом Завету много мање женских теофорних имена, сложених са Божјим именом Јахве, него ли мушких. Свега 14—17 женских имена има, која би била сложена са скраћеним обликом Јахве (о. с. 31.). „Али би свакако било преурађено, да се стварају ма какви историјско религиозни закључци на томе сасвим спољашњем бројчаном односу“. (о. с. 24.). „Јер иза тих утврђених чињеница, мора се чувати да се доказује са спољашњим бројчаним односом имена мушкараца и жена које имају име Јахвеово, као што су то учинили Wellhausen — Smend и други.“ (о. с. 31.). Löhr указује, наиме, на чињеницу да се у Старом Завету, уопште, много више говори о мушкарцима него ли

¹) Види Богословље 1930. св. 1.

²) E. Schwally: Das Leben nach dem Tode, Giessen 1892, 28; Dr. Georg Beer: Die sociale und religiöse Stellung der Frau im israelitischen Altertum, Tübingen 1919. 34—35.

³) R. Smend: Lehrbuch der alttestamentlichen Religionsgeschichte 2 Afl Freiburg i Br. 1899, 165.

⁴) Die Stellung des Weibes zu Jahwe Religion und Kult untersucht von Dr. Max Löhr Leipzig 1908. [Beiträge zur Wissenschaft vom Alten Testament herausg. v. R. Kittel, Heft 4.]

о женама, подсећа на многе главе са ратним садржајем или на књиге, на пр. Јездре и Нејемије, у којима се спомиње жена само на три места и то двапут анонимно (Јездр. 2,61.; Нејсл. 6,18.) а трећи пут са Јахвеовим именом (Нејел. 6,14.) (о. с. 28.). Али женских имена сложених са именом Јахвеовим има ипак у Ст. Завету. Athalja (Готолија), кћи Ахавова и жена Јеровома, цара Јудиног, прва је поуздано историјска жена, која носи име сложено Јахвеовим именом. Како је она сестра Охозиије (Ahasja I. (III.) Цар. 22,49.) цара Израилског, може се констатирати чињеница, да долази и једна принцеса са именом Јахвеовим истовремено када се појављује и први северно-израилски принц са Јахвеовим именом. Ако се претпостави, да је Ахав дао имена својој деци, то он није правио никакве разлике при избору имена (о. с. 30.). И управо из примера Ахавовог и пророка Осије, када даје имена женској деци по нареби Јахвеовој (Ос. 1. 4. 6. 9.), и упоређења имена Šelomi — Šelomith, Šimêa — Šimêath, Šomer — Šimrith, види се, да се несме закључивати из имена, која се дају обим половима, ни за старије време, а нити за млађе, да је постојао принципіјсни или битно различни положај истих према религији Јахвеовој (о.с.32.).

О томе, да жена није имала никаквих религијозних права, да говоре и најстарији израилски закони: Излазак 23, 17, 34, 23. и Поновљени Закони (Деутерономиј) 16. 16., који изречно спомињу само мушкарце и од њих захтевају да се појављују три пута годишње пред Јахвеом у храму (Веер. о. с. 33.). Али из тога што се изречно спомињу мушкарци, још се не може закључивати, да нису смеле и жене долазити у храм на празнике. У Библији наилазимо на доста примера који доказују противно.

На Јахвеов празник, у Силоу (Силому), играју девојке (Суд. 21, 23.), а Елкана, сељак из Јефремовог племена, иде на празник у Сило са својим двома женама и децом (синови и кћери), да се помоли Богу и принесе жртву. Иза принашања жртве, на жртвеној гозби (ручку), сви суделују и добијају делове жртвене животиње (1. сам. 1, 3 сл. 19.). Исти такав обичај, да и жене иду на празник, постоји и у Христово време (Лук. 2. 42—46.). И на најстаријој израилској свечаности пасхалној вечери, суделују жене и кћери. За тај се празник, наиме, одређује, да се свака породица („beth avoth“) или две мање породице заједно скупљају да једу пасхално јагње. Да се под

изразом „beth avoth“ имају разумети и жена, односно мати, са синовима и кћерима, не може нико сумњати. (Löhr 44. Döller. 8.). А у Мишни талмудског трактата Pesachim спомиње се изречно жена на пасхалној вечери, и ако се додуше затим вели: „она може јести где хоће“ (Pesachim VIII, 1.).¹⁾ Јасно се, дакле види да је жена имала право да суделује при пасхалној вечери и да је суделовала, зато је нетачно тврђење Zscharnack-a: „знамо да је женама било забрањено суделовање при свечаним актима, као што је пасхална вечера.“

Жене суделују и код других религиозних свечаности. При преношењу ковчега завета на Сион суделује сав дом Израилев (II. Сам. 6. 5. 15), народ (ст. 18.), све мноштво („народ“) Израилево, људи и жене (ст. 19.). Једино, можда, да царске жене, због дворске етикете, не суделују при томе, јер њима не допушта царско достојанство да се мешају са масом. Зато и жена Давидова, а Саулова кћерка, Мелхола (Mihal), која је већ одрасла на двору, пребацује Давиду и руга му се, што је играо и што се одкривао пред својим слугама и слушкињама, као последњи играч, па му иронично вели да се: „данас веома прославио цар Израилев“²⁾ (II. Сам. 6. 16. 20.).

Свакако се под изразом „народ,“ „општина“ разумевају и мушкарци и жене, према споменутом месту о преносу ковчега. Жене, дакле, суделују и код посвете Соломоновог храма (II. Дневн. 5, 2. исп. I. цар 8, 14.), код реформи царева Језекије (Hiskia) и Јосије (II. Дневн. 30, 1. 34, 29. 35, 5-II. цар. 23, 2.). При свечаностима иза победе суделују и девојке, играју, свирају и певају. (исп. Изл. 15, 20. Суд. 11, 34. I. сам. 18, 6. Псал. 67, (18.), 12, 26.). Исто тако суделују и жене код велике исповести Јездрина и покајања а и код свакодневне жртве. (Јездр. 10, 1.). Жене се помињу и код освећења јерусалимских зидова (Нејем. 12, 43.). Њихов зли утецај показује се и на религиозном подручју (Изл. 34, 16.). Оне одводе Соломона, да није ишао путем којим је ишао Давид отац његов, него је почео служити и другим боговима (I. цар. 11, 4. след.). Још је познатији пример Језавеље, жене Ахавове која је хтела, да искорени веру у Јахвеа, а ширила је ону у Ваала. (I. цар. 16, 30. след. 19, 2.). Оне су и при жртвовању на висинама (Ос. 4, 13. Јерем. 31, 4.

¹⁾ G. Beer, Pesachim, Giessen 1912. 196.

²⁾ L. Zscharnack, Der Dienst der Frau in den ersten Jahrhunderten der christlichen Kirche, Göttingen 1902. 44.

14. Плач. Јерем. 1, 4.). Оне слободно светкују суботу и младину; као и мушкарци, и иду светим местима. Када је умро син Сунамићанки, која је примала пророка Јелисеја, спрема се она на пут к пророку а муж је пита зашто иде данас човеку Божјем, када није ни млад месец ни субота (II. цар. 4, 22. (23.)). За празновање суботњег одмора одређују се у закону на три места следећи прописи: „шест дана ради а у седми почини и од орања и од жетве почини (Изл. 34, 21.); „шест дана ради и свршуј све послове своје, а седми је дан одмор („šabath“) Јахвеу Богу твојему, тада немој радити ни једнога посла, ни ти, ни син твој, ни кћи твоја, ни слуга твој, ни слушкиња твоја, ни живинче твоје, ни странац који је међу вратима твојим“. (Изл. 20, 9.-70). Готово истим речима налаже се то исто и у Поновљеним Закономима (5, 18—14.). Изречно се, дакле, налаже да несмеју радити кћери или скушкиње, значи, у опште све женске. И оне морају светковати суботу.

Ваља споменути и захтев Деутерономија, да се при жртвеним свечаностима мора „радовати пред Јахвеом“ „ти и твој дом, левит и странац“ (Поновљ. зак. 14, 26. 15, 20. 26, 11.), а на другом месту још прецизније: „и веселите се пред Јахвеом Богом својим, ви и синови ваши и кћери ваше и слуге ваше и слушкиње ваше, и левит“ (у Поновљ. зак. 12, 12. и 18.), и дошљак и сирота и удовица (Пон. зак. 16, 11.).

Из свих тих наведених примера види се јасно да жена није била искључена од Богослужења и религиозних функција. На против жена је била обавезана да извршује законске прописе, као и мушкарац. За то се и одређује, да се и жена има чувати од идолпоклонства и да не сме никога у њега заводити јер се у противном одређује казна као и за мушкараца (Поновљ. зак. 13, 7. 17, 2. 5. 29, 17. Лев. 20, 27. II. Дневн. 15, 13.). Сви ти примери показују да се жена није искључавала са Богослужења и покрај тога што се у Излаз. 34, 23, 17. спомињу само мушкарци као они који су обавезани да дођу на празнике. Од мушкараца се захтевало да морају долазити, док се женама остављало на вољу хоће ли ићи или не. Жена није била обавезана на хаџилук, јер је то, често, било немогуће због њених дужности као матере (I. Сам. J, 22 след.).¹⁾

Може се прихватити и мишљење Löhr-ово (о. с. 48.), да се под изразом „све мушко“ подразумева „свака глава поро-

¹⁾ Engert: Ehe und Familienrecht der Hebräer, München 1905, 61.

дице“, а када иду они на челу породице иду и сви остали њени чланови. Старешине породица да се спомињу прво зато што су само они могли нешто донети на жртву, а пред Јахвеа се не сме долазити празних руку (Иал. 34, 20.), а друго, што су само они могли, у прва времена, приносити жртву.

Женама се, и иначе, није забрањивао приступ пред Јахвеа. У тешким часовима живота када се није налазило помоћи ни од куда, жена је слободно долазила „пред Јахвеа“, да пред њим излије своју невољу, своју бол или жалост и да у молитви затражи од њега помоћи или савета. Управо је на дирљив начин описана молитва и бол Ане, жене сељака Елкане а матере Самуилове, што није имала деце. Због јаловости, што је била највећа срамота за израиљку, имала је много да претрпи и од своје иноче Фенине, која је имала доста деце (I. Сам. 1, 2. след.). Елкана је дошао на празник у Сило. Ана, његова жена, одмах је отишла у храм, да се у болу своме помоли Јахвеу. Случајно се десио у храму и првосвештеник Илије па је проматрао. Кад је видео како дуго стоји и да ништа не чини нити говори, а да јој се помичу само усне, помислио је да је пијана. Због тога је почео корети што се већ не истрезни и докле ће стајати тако пијана. Дакле није баш била необична појава тога времена, да су се жене јавно опијале и у таком стању долазиле, чак и у храм. Но Ана одбија то сумњичење са болом и одговара да је она само несретна жена.

„Нисам пијана господару, него сам жена тужна у срцу; нисам пила вина ни силовита пића, него излевам душу своју пред Господом. Немој једначити слушкиње своје с неваљалом женом; јер сам од велике туге и жалости говорила до сад. Тада одговори Илије и рече: иди с миром; а Бог Израиљев да ти испуни молбу, зашто си га молила.“ (I. сам. 1, 15. след.). Из тога се примера јасно види да је жена смела слободно долазити и у сам храм.

Ревека „пита Јахвеа“, кад се догађају неразумљиве ствари и у њеној утроби (Пост. 25, 22 сл.), а жена Јеровоамова иде да „пита Јахвеа“ преко пророка (I. Цар. 14, 2. след.). Жене присуствују и пророчким поукама суботом и за млађа (II. Цар. 4. 23.), оне се заклињу Јахвеом (Рут. 1. 17.) Њима се јављају и анђели као посланици самога Јахвеа (Пост. 16, 7. Агара; Суд; 13. 3. сл. Мати Самсонова), а и Јахве се заузима за жене (Сара у Египту. Пост. 12. 15. 17. Пост. 29, 31. 17, 16. исп. и 16, 2.).

Жена је могла присуствовати и код самог принашања жртве (Суд. 13, 23.); она је полагала руке на главу жртвене животиње (Лев. 3, 2.)¹ свака је жена била дужна да приноси жртву у неким приликама и то, иза порођаја (Лев. 12, 4. 6. 8.) где се изречно наређује „да не сме ићи у светињу (храм) док се не наврше дани чишћења њезина“ четрдесет дана ако породи сина, а осамдесет ако роди кћер); и иза крвоточења (ментсруације или болести; Лев. 15, 29. 25. 28-30.). Зато не може бити тачна примедба Веера (о. с. 38.). да је жртва само право човека.

У Талмуду се, доцније, забрањује да жене полажу руке на жртвену животињу (Menaḥot X (IX.) 8. (93. в.), значи да се још у талмудско време знало за тај обичај.

Жене су суделовале и код жртвених ручкова, који су имали сакраменталан значај (Поновљ. Закони 12, 12. 18. 15 20. исп I. Сам. 1, 4. 2. 19.).

Из свих тих примера види се јасно, да је жена имала потпуно право да сулелује при Богослужењу и да иде у храм. Ако се у неким законским прописима спомињу само мушкарци, још се не може из тога закључити да и жене нису биле присутне. Оне су јавно долазиле у храм, молиле се и приводиле жртву. Али никада нису могле вршити свештеничке функције, као мушкарци. У томе нису биле равноправне са мушкарцима.

ДА ЛИ ЈЕ БИЛО СВЕШТЕНИЦА ?

Познато је, да и сви мушкарци нису могли постати свештеницима, код Јевреја. Само потомци Аронови, из колена Левијева, били су одређени да врше свештеничке функције, док су други били искључени (Изаз. 28. 1. 2. 9. 1. Број. 16,1.) У прва времена, свакако није било тога ограничења, него су сви мушкарци (првенци) и старешине породица, приносили жртве. Али, то после постаје привилегијом само једнога колена односно staleжа. Жене, пак, ни на који начин нису могле постати свештеницима. Оне се сматрају неспособнима за ту функцију, и у Библији се нигде не говори да је икада која жена вршила свештеничке обреде. А то је и разумљиво. Свештеник је, наиме, по прописима мојсијевог законодавства морао бити особито ритуално чист када је приносио жртву (Лев. 21. 1. след. 22. 2.),

¹) Löhner [о. с. 49 Anm. 1.] држи да је то Peritz и доказао у Woman in the ancient hebrew cult, Journal of bibl. literature 1898. part. II. p. 144.

покрај општих прописа о чистоти и нечистоти који су вредели за све Израилце (Лев. 11, — 16;). Ако је била ма каква ритуална нечистота на свештенику (полуција, полни сношај и др.), није смео приносити жртву.

А жена је, управо, ради свога полног живота често долазила у прилику да постане нечистом. Јер осим полног сношаја долазили су ту у обзир и остали физиолошки процеси код жене (менструација, порођај и т. д. исп. Лев. 12. 1-8. 16. 18. 19. след. исп. и Језек. 36, 27.). Сигурно, само због тих разлога уобичајило се још од најстаријих времена да жена не врши богослужбене радње. Али још није значило да је жени било забрањено да суделује при богослужењу, хаџилуку и т. д. него се то од ње управо захтевало. Постојао је чак, случај када је жена заједно са свештеником вршила свештеничку радњу. Код приноса ревновања, сумње за прељубу, држала је жена принос [„minha“] на својим рукама, а свештеник је подметао своје руке испод њезиних (Број 5, 11-31.).

Свештеничке жене и кћери имале су, ипак, више привилегија. Оне су смеле јести од освећених делова жртвене животиње („плеће уздицања и груди обртања“) који су били одређени само за свештенике. Само када би се кћер удала за несвештеника, није смела јести од тих делова (Лев. 22. 12.) али када би остала удовица или ако би се раставила од мужа и повратила се натраг своме оцу, смела би, опет, да једе од тих делова (Лев. 12, 13. исп. Број 18, 11.).

Та мисао о женској нечистоти и њиховој неприкладности за Богослужбене радње јавља се и у књизи Дневника (II, 8, 11), где се вели да је Соломон саградио посебни двор фараоновој кћери, а својој жени, јер да није хтео да буде једна жена у Давидовом двору, где је био смештен ковчег завета, највећа светиња Израилева. Да ли је Соломон, баш, због тога разлога сазидао фараоновој кћери засебна одељења, велико је питање. Знамо да су у Давидовом двору, за време Давида, биле жене, које су у њем становале без икакве саблазни за друге, и да нису биле никако искључене, како хоће Rothstein¹⁾. Пре ће, зато, бити вероватно, да је Соломон сазидао својој жени засебни двор због њеног високог порекла, да се пред њом не постиди, а можда је, ипак, по мало била и жеља да се ино-

¹⁾ Код Kautzsch: Die Heilige Schrift des A. T. 3: Auflage Tübingen 1910 I. 555.

верна принцеза уклони од Јахвеове светиње. У Израиљу је био обичај, од старине, да одличне жене имају своје посебне шаторе, (исп. Пост. 24, 67.). — Мишљење, да жена није достојна да станује покрај светишта, због њене нечистоће, јавља се тек доцније, код писца књиге Дневника. Сасвим противно се мишљење јавља у Поновљеним Закономима када се вели: „Ви стојите данас сви пред Јахвеом Богом својим главари од племена ваших, старешине ваше и управитељи ваши, сви људи Израиљеви, деца ваша, жене ваше и дошљак који је у вашем околу, и онај који ти дрва сече и онај који ти воду носи, да ступиш у савез (на завет) Јахвеа Бога својега и на клетву његову, коју склапа с тобом данас Јахве Бог твој, да те данас уздигне (постави) себи за народ и да ти он буде Бог, као што ти је говорио и као што се заклео оцима твојима, Аврааму, Исааку и Јаакову. И не с вама самима чиним овај завет и ову клетву; него са сваким који данас стоји овде с нама пред Јахвеом Богом нашим“ (29, 9, (10) — 14.). Ту се показује да и жене склапају савез са Јахвсом, као и мушкарци, са савезним правима и дужностима, и оне постају *am qodeš* — свети народ. Зато се и пред њима чита закон, а не само пред мушкарцима, да и оне знају све савезне прописе (Пон. Зак. 31, 12, Ис. Нав. 8, 35, II. Цар 23, 2. Нејем. 8, 2.), због тога родитељи одгајају своје кћери по закону (Пон. Зак. 13, 3.). Законски пропис о чистим и нечистима јелима и уопште о нечистоћама, важи и за жене као и за мушкарце (Лев. 11.—15.).

То је, управо, и навело многе научнике да устврде да су међу Израиљцима и жене вршиле свештеничке функције. Да је било међу њима и свештеница и левиткиња. Th. Engert (о. с. 11.), позивајући се на *Hommel*, мисли да је то сигурно због тога што су некоје жене у Библији јако истакнуте као нпр. Сефора, жена Мојсијева, Марија сестра његова, Девора и др. Оне да су вршиле дела из којих се може закључити да су биле свештенице. Сефора је, наиме, по једној верзији завела обрезање, када је обрезаала својега сина. (Излаз. 4, 24—25.). Марија (*Mirjam*) сестра Мојсијева да предводи девојке и слави велика дела Јахвеова, (Изл. 15, 20.), Девора суди (Суд. 4, 4. 5, 15.). Но, славити дела Јахвеова може сваки човек, не мора бити свештеник, а није познато да су судије били и свештеници. нити су функције судија биле идентичне са свештеничким. Сефора је Мадиамка, а не Јеврејка, зато и њен поступак не може важити и за Јевреје.

Alfr. Jeremias¹ и Engert (о. с. 11.) указују и на неке ми-
нејске натписе из el Oela у којима је назив за свештеника
„lavi'u“, а има назив и за женске свештенице „lavi'at“, па се
затим позивају на чињеницу да се и Аарон назива levi, када
постаје свештеник. Исто мишљење дели и Landersdorfer²) да је
управо случајна истоименост или сличност имена једног јевреј-
ског племена са минејским називом за свештеника, био један
од разлога да су били одређени Левити за свештеничку службу
при светишту.

Само из те чињенице што се спомињу свештенице у јужној
Арабији, још се не може закључивати, да су оне постојале и
код Јевреја.

Нигде у Библији, највећем извору за јеврејску историју
и археологију, не налазимо ни спомена о свештеницама, а о
њима се не говори ни у осталим јеврејским споменицима. А
да су свештенице заиста постојале морало би се споменути ма
на којем месту, макар и у негативном облику, као забрана.

Било је жена које се налазе око скиније (Изд. 38, 1,; I.
Сам. 2, 22.), али то још не значи да су оне свештенице, како
хоће Hommel. То никако не доказује глагол „šaba“.

Löhr се, наиме, позива и на значење тога глагола, који у
ствари значи „постити“ (LXX. Изд. 38, 8.), али да се у Тар-
гумима и сирском преводу преводи са: „молити се“. Ту да је
још преостатак „старе традиције“ који дозвољава да се са си-
гурношћу увиди да је и жена покрај мушкарца вршила извесне
функције при Јехвеовом Богослужењу (Löhr о. с. 51.). Но „мо-
лити се“ и вршити свештеничке функције два су сасвим раз-
лична појма. Eberharter³) је испитао сва места у Библији у
којима долази глагол или именица „šaba“, и нашао је да се и
једно и друго употребљава на неким местима за ознаку левит-
скога служења (Број 4, 3. 2. 3. 30, 35. 39. 43. 8, 24.), али ни-
када за ознаку свештеничке службе. „А како се та места
налазе, управо, у књизи Бројева где се изречно наглашава раз-
лика између левита и свештеника, то је јасно да је узалудно

¹) A. Jeremias Das Alte Testament im Lichte des alten Orients 2 Aufl. Leipzig 1906. 433.

²) Bibel und südarabische Altertumsforschung, Münster 1910, 69.

³) Dr. Eberharter Andreas: Gab es im Jahwekult Priesterinnen? Theologi-
sche Quartalschrift, Tübingen 1912. [XCIV] 187.; исти: Das Ehe und Famili-
enrecht der Hebräer Münster, i. w. 1914., 46. 47.

позивање на тај израз за доказ да су постојали и женски свештеници. Ићи ћемо и даље и рећи да наведене речи немају никаквог доказа да је међу Јеврејима било и левиткиња у смислу да су се посвећивали за ту службу, као левити. Израз „Šaba“ који се употребљава за левитску службу не мора наиме садржавати у себи и појам постављања особе за означену службу, него он означава послове који су се вршили за светиште и у светишту. Тим више што се „Šaba“ употребљава и за послове који немају ништа зајдничко са религијом. (Eberharter о. с. 46. 47.).

Из 38 главе 8 стиха књиге Изласка не може се, дакле, доказати да су постојале свештенице или левиткиње код Јевреја.

Када се говори о синовима првосвештеника Илија како су спавали са женама које су се молиле („hassobe'oth“) на вратима шатора састанка (I Сам. 2, 22.), још не мора значити да су оне биле и свештенице или левиткиње и вршиле те функције. Мора се, додуше, претпоставити да су оне имале неку службу при храму, и ако незнамо нажалост какву (Löhr о. с. 50; Eberharter о. с. 47.).

Benzinger се позива и на израз „кћи свештеничка“ („bath 'iš kohēn“ Лев. 24. 9.), и вели да се под тим изразом, сигурно, не мисле природне свештеничке кћери, „јер зашто да се с њима строже поступа него са целим осталим светом, па чак и женом свештеничком“. Сигурно да је, зато, у првобитном облику тога закона стајало „bath levi“, „кћи левијева“ — левиткиња. Томе у прилог да говори и § 110 Хамурапијевог кодекса где се одређује да се има спалити храмовна девојка (весталинка) која врши блуд. (Benzinger. Hebr. Archäologie 356.).

Али значење речи „levi“ још није никако јасно. Сигурно је, само, да се реч „levi“ не може никада идентифицирати се речју „kohēn“ (свештеник)¹⁾.

Израз „levi“ долази најпре као особно, а затим као племенско име, али никада као сталешко или за ознаку некога звања (Пост. 29. 34, 34, 25, 49, 5. Изл. 2, 1.). (Eberharter о. с. 47. Landersdorfer о. с. 5. 6.).

Ничим се неможе оправдати поправљање израза „bath 'iš kohēn“ у „bath levi“ јер „bath levi“ може означавати само припадницу племена Левијева али никако свештеницу или левиткињу, весталку.

¹⁾ S. P. de Lagarde: Orientalia 2 Heft Göttingen 1880. с 20. sled.

На другом се месту, наиме, говори о удаји таке свештеничке кћери за несвештеника и одређује се да у томе случају несме јести освећене делове жртвене животиње који су падали свештенику, (Лев. 22. 12. „ubath kohēn ki tihje le 'iš zar hi' bitebrumath haqqodašim lo' to'khal“). Овде би било апсурдно мењање израза „bath kohēn“ у „bath levi“, пошто се и по мишљењу Benzingerа левиткиња није смела удавати него је морала остајати девојком.¹ За ту се свештенику кћер даље одређује, ако се разведе од свога мужа или остане удовица без деце, и врати се у кућу свога оца да опет може јести од освећених делова жртвене животиње (Лев. 22. 13.).

У свима тима случајевима, дакле, посвећује се нарочита пажња свештеничким кћерима. За њих се стварају специјалне одредбе, док се то не чини ни за свештеничку жену. За то је најприродније узети, да се и у одредби Лев. 21, 9. о блуду свештеничке кћери, показује та нарочита пажња за њих. Због тога је и мењање израза „bath iš kohēn“ у „bath levi“ немогуће.

Из свега до сад изложеног види се да код Израиљаца није било свештеница или левиткиња, у буквалном смислу речи. Али се не може негирати да су при храму биле неке жене о чијим функцијама незнамо ништа детаљније. Знамо да су многе жене доносиле своје поклоне у храм (Изл. 35, 22. 25. 29. 36. 3. 38, 8.), и да су вршиле неке службе, (Изл. 38, 8. I. Сам. 2, 22.), Многи, додуше, држе наведено место у I. Сам, 2, 22. за доцнији уметак, јер га нема у грчком преводу, али и да је уметак, њиме се, управо, показује да је глосатор знао да су таке жене постојале при храму.

Изгледа, да је служба тих жена у прва времена трајала само неко време (Döllner o. c. 11), али је временом настао обичај да су се тој служби посвећивале за цео живот, девојке (Јефтајева кћи; Суд 11, 34-40.), и удовице (Лук. 2, 37.). Та безбрачност и посвећивање удовица налази се, онда, и у првој хришћанској цркви (I. кор. 7. 8. I. Тим. 5, 3. след.),

Арамејске парафразе јеврејског текста Св. Писма. звани Таргуми, држе да се служба тих жена састојала у молењу. Таргум Онкелосов за Изл. 38, 8. вели „он начини умиваоник

¹) Исп. и Benzinger-ово тумачење заветовања (посвећења) Јефтајеве кћери [Суд 11. 34-40.], где мисли да она није принесена на жртву него да је посвећена као весталка код неког светишта [o. c. 356.]

од мједи и подножје му мједено од огледала жена, које су долазиле, да се помолe на вратима шатору од састанка“. Јерусалимски Таргум говори још опширније: „он начини умиваоник од мједи и подножје му мједено од металних огледала моралних жена. За време кад би долазиле да се моле на вратима шатору од састанка, остајале су код жртве свога очишћења, хвалиле су и благодариле. Затим су се враћале својим мужевима и рађале побожну децу, кад би се очистиле од нечистоте своје крви.¹⁾

Разуме се да то нису морале бити жене и кћери свештеника и левита како мисли Riehm,²⁾ јер се о такој служби њихових жена нигде не говори.

И мишљење да су те жене чистиле и прале храм и разне посуде у њему³⁾ не може бити оправдано. Та је дужност била предана, по закону, левитима.

Сигурно је, свакако, да је тима женама спадало у дужност и извођење светих игара и песама (Изл. 15, 20. Суд. 21, 21. Псал. 67 (68.) 26.) Санхериб када говори о својој казненој експедицији против цара Језекије (Hiskia) и Јерусалима, 701 год. пре Хр., вели да су му између осталог предали као трибут свираче и свирачице⁴⁾. Не може се узети, како хоће А. Jeremias,⁵⁾ да су те свирачице — свештенице, јер би се, онда морало узети да су и свирачи били свештеници, а за то сигурно знамо да није тачно. Била је велика разлика између свештеника и свирача и ови последњи никада се нису држали за свештенике.

У књизи Јездриној (2, 65.), и Нејемијиној (7, 67.) спомиње се 245 (Јездра: 200) „певача и певачица“ који се враћају са осталим Јудејцима из вавилонског ропства. Свакако је било певача, међу Израиљцима, врло много. Ваљда је сваки Израиљцац

¹⁾ Hermann L. Strack u. Paul Billerbeck: Das Evangelium nach Markus Lukas und Johannes und die Apostelgeschichte erläutert aus Talmud und Midraš von. München 1924. str. 141. (Kommentar zum neuen Testament aus Talmud und Midraš v. H. Strack u. P. Billerbeck II, Bd.

²⁾ Aug. Riehm i Tr. Baethgen: Handwörterbuch des biblischen Altertums. 2 Aufl., Bielefeld und Leipzig 1893 I. st. 462.

³⁾ P. Scholz: Die heiligen Altertümer des Volkes Israel Regensburg 1868. I. 36.

⁴⁾ Hugo Winckler: Keilinschriftliches Textbuch 2 Aufl. 45.

⁵⁾ Alfred Jeremias: Das Alte Testament im Lichte des alten Orients. 3 Aufl. Leipz 1916. str. 530.

певао, али тиме што се спомиње баш тих 245, значи да су то специјални певачи и певачице, одређени за то звање, који привлаче нарочиту пажњу пишчеву и за које мисли да се мора нагласити њихов повратак и број. Најприродније је, за то, узети да су то певачи и певачице из јерусалимског храма, који су певали при Богослужењу. Зато се и нарочито спомињу (Löhr о. с. 51.). Döllger о. с. 15., напротив, држи да се ту ради о певачицама и певачима који су путовали наоколо по целој земљи, где су својим певањем потстицали и дражили на ђулност. Због тога, баш, да нису били на најбољем гласу, рали чега се и спомињу међу слугама и слушкињама (Јевдр. 2,65. Јвјем. 7. 67.). Само би, у томе случају, неразумљиво било зашто се тако презрене особе нарочито спомињу, па им се народи и тачан број.

У јеванђељу Лучином (2, 37) говори се о начину служења удовице и пророчице Ане. Изрично се вели: „да не одлажаше од храма, и служаше Богу дан и ноћ постом и молитвама“. Најприродније је узети да се у томе састојало и служење жена што се спомињу око храма.

За то се не може прихватити мишљење Baudissin-a¹⁾ да су те жене идентичне са ханаанским „кедешама“ („посвећене“) женама „које су свој сексуални живот посвећивале божанству“²⁾. У време стварања Таргума традиција је о њима, сигурно, била још врло свежа, за то се неби могло говорити у јерусалимском Таргуму о „моралним женама“ које он изречно спомиње)

Ако се и слабо зна о женама при храму, много више знамо о религиозној проституцији која се проводила и код Јевреја. Било је и код Јевреја жена, као и код свих, готово, суседних народа, које су своје тело подавале блуду у част богиње Ашере (Астарта, Иштар), богиње плодности.³⁾ Таке су жене зване „кедеше“ — „посвећене“, јер се држало да оне чине свето дело. То је сасвим разумљиво за човека старог века јер „њему изгледа цео полни акт, а пре свега настајање живота, као нека божанска тајна проткана светим страхопоштовањем“. За то се на ту установу несме гледати са модерним појмовима“. (Gressmann о. с. 252.).

1) W. Graf v. Baudissin: Die Geschichte des alttestamentlichen Priestertums, Leipzig 1889. str. 179.

2) H. Gressmann: Die älteste Geschichtsschreibung und Prophetie Israels [Die Schriften des A. T. in Auswahl II. 1.] Göttingen 1910, str. 1.]

3) E. Schrader: Keilinschriftliche Bibliothek VI. 1900-91] 1,63 [ištār iz Epešal

Јахвизам је, д'душе, увек жестоко устајао против те уставне, али је она била исто тако раширена и међу Јеврејима, као и међу њиховим суседним народима. То доказују забране такога живота у закону и код пророка, а и поступци некојих царева.

Док се у књизи Постања 38,12. говори о кедешу без устручавања, дотле се у Поновљеним законима (23,18 след.) изречно забрањује јеврејским женама и мушкарцима да „блудничку награду и псећи новац“ не смеју посвећивати светишту. Под изразом „псећи новац“ мисли се на награду за блуд што су га вршили сами мушкарци, хијеродули, при храму. Они се називају пси („kelabim“), као и код Феничана, али је зато ипак, и тај обичај био веома раширен, (Benzinger о. с. 357.). Dea syria. Atargatis — Ištar имала је у Хијераполису на улазу у храм, знакове мушких полних органа (φάλλος) и женске. Њој су служили, кастрирани људи, звани γάλλοι, гали. (Benzinger 128.).

Пророци, Ос-ја (4,13. сл.) и Амос (2,7.) буне се против таког обесвећивања храма, док, цареви Аса и Јосафат протерују „посвећене“ из храма и из земље (I. Цар. 15,12. 22,47 исп. 14,24.). Цар Јусија поруши куће блудничке, које су се налазиле „у дому Господњем и где су жене ткале вела за Ашеру (Ате-тарту), (II. (IV.) Цар. 23,7.).

Сви ти примери јасно говоре да се међу Јеврејима вршила религиозна проституција, да је међу њима било свештеница, али не Јахвеових, него Ашериних.

ЖЕНА КАО ПРОРОЧИЦА.

И ако немамо ни једног места у Библији које би говорило у прилог томе да су постојале свештенице међу Јеврејима, имамо места која јасно показују да су жене заузимале угледан положај у духовном животу, као пророчице. Јахве није објављивао своју вољу само преко мушкараца него су и жене постајале органима за јављање његове воље. Доказ, да су пред Јахвеом мушкарци и жене сасвим једнаке, да Он не чини никакве разлике између полова. И којима се та воља Јахвеова објављивала из уста женских пророка, примали су то као свету вољу Његову са уверењем да ће то и бити тако.

Још за време изласка из Египта, уз Мојсија и Аарона веома се истиче и њихова сестра Марија (Mirjam). Њу писац изречно назива *happ'e vij'a* = „пророчица“. Она уз бубањ слави

велика дела Јахвеова и — пророкује, а „све жене“ уз бубањ и свирале изидоше за њом и отпеваше им Марија“ (Изл. 15,20. 21.). Да ли се под изразом „све жене“ имају разумети жене свих Израиљаца или само неке, специјалне, није јасно. Можда су заиста и биле жене свих Израиљаца, како су то узимали сви научници, до сада, при тумачењу наведеног места. Али ништа не смета узети да се ту не мисле све жене из окола, него све жене које су биле са „пророчицом“ Маријом тј. пророчице.

Особито ако се узме у обзир једно место у Библији, где се говори о групи пророка са бубњевима и свиралама. Када се Саул раставља са Самуилом, иза Сауловог помазања, вели му Самуило, да ће га на хуму Божјем, кад уђе у град, „срести гомила пророка слазећи с горе, а пред њима псалтири и бубњи и свирале и гусле и они ће пророковати. И сићи ће на те дух Јахвеов, те ћеш пророковати с њима“ (I. Сам. 10,6).

Дакле, са бубњевима и свиралама излази група пророка, пророчка школа и пророкује. И Марија пророкује са бубњевима и свиралама, за то је најприродније узети, да су и „све жене“ које с њом свирају и којима она отпева, — пророчице. Тим пре што се Марија изречно зове пророчица.

При сукобу са Мојсијем позива се Марија на то своје звање: „зар је само преко Мојсија говорио Јахве? Није ли говорио и преко нас? (Број 12,2.). Због ње заостаје сав народ седам дана, док се није очистила од губе Број 12,15.).

Још једна „пророчица“ игра врло велику улогу у својем народу — Девора. И она се изречно назива пророчица (Суд. 4,4). Она суди народу и само њеном иницијативом ступа се у борбу са Сисаром, војводом Јавиновим. После ње нема нигде спомена о пророчицама за неколико столећа. Тек у време Исаијино, његова се жена назива „невија“. Није јасно да ли се она тако зове због тога што јој је муж био пророк — *navi'* или је заиста и она вршила пророчку службу. Некоји мисле да је и она, заиста, била пророчица (Nägelsbach, Kommentar.).

За време цара Јосије, око 621-2., помиње се пророчица Хулда (Олдама; II. Цар. 23,14.) која, изгледа, врши функције дворске (царске) пророчице. Када се нашао закон у храму, Јосија не шаље Јеремији (и ако му је савременик), или којем другом мушком пророку, него једној женској пророчици о којој иначе незнамо ништа. То се једино може растумачити тим да

је Худда у дворској служби, као што је пророк Гад код Давида (II. Сам. 24,11), и ако, иначе, пророк Натан игра главну улогу на Давидовом двору¹).

Пророк Језекиљ устаје против целе групе лажних пророчица „које пророкују из свога срца“ (Језек. 13,17). јер „жалосте лажју срце праведнику а крепе руку безбожника да се не врати са свога злога пута“ (13,22.), а то све „за грст јечма и за залогај хлеба“ (13,19.).

С правом се, дакле, може претпоставити да у то време постоје женске пророчке школе, као и мушке, и да и оне имају великог утецаја у народу. Али њихов почетак, сигурно не пада тек у то време, него још у мојсијевска, односно маријинска времена.

И после вавилонскога ропства, живи та установа. Пророчица Ноадја, сигурно, је нанела Нејемији велике пакости и сметње, када је он не заборавља ни у својим мемоарима, него је препоручује Божјој казни (Нејем. 6,14). Значи, да утецај те жене, у народу, није био незнатан. Народ је био навикао и на жене пророчице. Свакако се мора, због тога, претпоставити да установа жена пророчица није нова, него да је од старине постојала међу Израиљцима. За најстарија, мојсијевска времена, имамо доказа. И за време царева постоје места у Библији која говоре да су жене пророчице биле у народу. За време после ропства је исти случај. Једино за судијски период и прво време царева немамо никаквих доказа о томе.

Ако се узме да је тачна претпоставка, да су „све жене“ с бубњима и свиралама које излазе са „пророчицом Маријом“ (Изл. 15,20.) пророчице из пророчке школе, могло би се узети, да и жене које дочекују Саула и Давида припадају пророчкој школи.

У првој књизи Самуиловој 18,5. приповеда се, наиме, да при повратку Сауловом и Давидовом, иза победе над Голијатом: „излазише жене из свакога града Израиљева певајући и играјући на сусрет цару Саулу, с бубњима и с весељем и гулама. И отпевајући жене једне другима уза свирку говораху: Саул згуби своју тисућу, али Давид својих десет тисућа“. И овде жене отпевају једна другој, као што и Марија отпева својим другарицама (Изл. 15,21.), са инструментима за свирање, орга-

¹ О пророчицама на двору исп и Rud. Kittel. Geschichte des Volkes Israel. II. Bd. 6 Aufl.: Gotha — Stuttgart 1925. стр. 304.

нима којима су пророци обично долазили до екстазе¹⁾. Пророк Јелисије, на пр. заповеда да му доведу гудача, када хоће да прориче цару израиљевом Јораму (Јеhogam, око 853—842)²⁾ и Јосафату јудином, да их избави из несташице воде. „И кад гудач гуђаше, дође рука Јахвеова нада њ“ (II. (IV.) Цар. 3,14.).

И кћи судије Јефтаја, иза победе његове над Амонићанима, излази му у сусрет „с бубњима и свиралама“ (Суд 11, 34.), као некада „пророчица Марија“ Мојсију. Ако је сигурно да су и то пророчице, имали би сигурних доказа да та установа постоји од најстаријих времена па све до потпуне пропасти јеврејског народа после Христа. За то и није била неразумљива реч Јахвеова преко пророка Јоиља, да ће излити дух свој на свако тело, „и прорицаће синови ваши и кћери ваше — и на слуге љу и на слушкиње у оне дане излити дух свој“ (Јоиљ. 2, 28.). Пророк не би могао говорити о „прорицању кћери“ и излевању „духа“ на њих, да тога, већ, није било у Израиљу.

Још више су жене биле пророчице у негативном смислу, тј. настојале су да прорекну судбину људску врачањем, гатањем, општењем са мртвима итд. Као и данас, особито су та звања професионално вршиле жене.³⁾ Зато се и наређује у Мојсијевом Законодавству: „вештици не дај да живи“ (Излаз. 22. 17.), а „човек или жена, у којима би био дух врачарски или гатарски, да се погубе, камењем да се заспу, крв њихова на њих“ (Лев 20, 27.). У поновљеним законима (18, 10.—11.) детаљно се набрајају чаробњачке врсте и забрањују се: „нека се не нађе у тебе, који би водио сина својега или кћер своју кроз огањ, ни врачар, ни који гата по звездама, ни који гата по птицама, ни урочник, ни бајач, ни који се договара са злим духовима, ни опсенар, ни који пита мртве“.

Класичан је, управо, пример који се наводи о последњим моментима јеврејског првог цара, Саула, када у душевној депресији иде к врачари у Ендор.⁴⁾ Јер „упита Саул Господа, али му Господ не одговори ни у сну, ни преко Урима, ни преко про-

¹⁾ Dr. Ernst Sellin, Geschichte des israelitisch=jüdischen Volkes. I. Teil Von den Anfängen bis zum babylonischen Exil, Leipzig 1924. стр. 149, 126.

²⁾ Хронологија код Goettsberger Dr. Johann, Einleitung in das Alte Testament Freiburg im Breisgau 1928 [Herders Theologische Grundrisse.], 149.

³⁾ R. Kittel: Geschichte des Volkes Israel. 6. Aufl. 1925. II. стр. 60. [74, 75].

⁴⁾ Kittel. о. с. 99.; Sellin о. с. 158.

рока. И Саул рече слугама својим: Тражите ми жену заклиначицу мртвих, да отидем к њој и упитам је. А његове му слуге рекоше: ево у Ендору има жена заклиначица мртвих.

Тада се Саул преруши обукав друге хаљине, и пође он и два човека с њим и дођу к оној жени ноћу; и он јој рече: хајде врачај ми заклинањем, и дозови ми онога кога ти кажем. Али му жена рече: та ти знаш шта је учинио Саул и како је истребио из земље заклиначаче духова и гатаре; што-дакле мећеш замку души мојој да ме убијеш. А Саул јој се закле Јахвеом говорећи: тако жив био Јахве, не ће ти бити ништа. Тада рече жена: кога да ти дозовем („узведем из подземља“)? А он рече: Самуила ми дозови. А кад жена виде Самуила повиче великим гласом, а затим рече жена Саулу говорећи: за што си ме преварио? та ти си Саул. А цар јој рече: не бој се; него шта видиш? А жена рече Саулу: богове („духове“) видим где излазе из земље. Он јој опет рече, какав је? Она му рече: стар човек излази огрнут плаштем“. (I. Сам. 28, 6.—14.).

Писац тога извештаја, дакле, потпуно верује да је могуће призивање духова, само да је противно религији Јахвеовој. Тим да су се, особито, бавиле жене, за то и Саул пита за жену — заклиначицу духова.

Пророк Језекиљ описује и начин врачања врачара и лажних пророчица: „овако вели Господ Јахве: тешко онима који шију узглавља под све лактове и граде покривала на главу свакога раста да лове душе. Ловите душе мојега народа, а своје ли ћете сачувати? — — — — — за то овако вели Господ Јахве: ево мене на ваша узглавља на која ловите душе да вам долећу, и подераћу их испод лаката ваших, и пустићу душе које ловите да вам долећу. И подераћу покривала ваша и избавићу свој народ из ваших руку и неће више бити у вашим рукама да вам буду лов. . . . јер жалостите лажју срце праведнику, којег ја не ожалостих, и креписте руке безбожнику да се не врати, са свога злога пута да се сачува у животу. За то нећете лажно гледати и нећете више гатати“ — (Јез. 13, 18.—23.). На жалост, и покрај тога описивања, не знамо како се вршило то гатање.

Жене су могле вршити погубан утецај и на своје мужеве као што смо видели, и заводити их у идолопоклонство. Због тога се и за њих одређује иста казна као и за мушкарце (Понзак. 13, 7—10. 17, 2.—5.; 29, 17.).

ЗАВЕТОВАЊЕ ЖЕНА.

Де је жена била слободна у религиозним стварима, да је сама могла у свако доба, поверити Јахвеу своју невољу и молити помоћи од њега, показује обичај да су се израиљске жене врло често заветовале.

Да се поткрепи молитва којом се молила помоћ или неко добро, обичавали су људи и жене, да обећају Божанству жртву или неки изванредни поклон, ако им се испуни молитва „ако Бог буде са мном, жртвоваћу му то и то“ (Пост. 28, 20. сл. Суд. 11, 30. I. Сам. 1, 11. II. Сам. 15,8.¹) У поновљеним законима, због тога, наређује се да се завет мора испунити без одлагања и измене (23, 21. сл.), и ако није грех ако се човек и не заветује (23, 22).

При томе се разликују заветна обећања „*peder*“ где се обећаје Божанству део иметка или шта друго, и завети одрицања („*issar*“ буквално „окивања“) где се обећаје да ће се уздржавати од неког уживања, у част Божанства (Број 30, 3.) Главни облик овога последњег је назирејство (Бр. 6, 1.-21.)

Обећати се могло себе, жену, децу, робове, поља, животиње (чисте и нечисте), куће, осим предмета који су већ самим законом били одређени за Јахвеа, првине и десетине, (Лев. 27, 26. сл.), или који су били стечени блудом, мушким и жењским, (Пон. зак, 23, 19.)² Животиње које се могло жртвовати, морале су бити принесене на жртву; измена се није никако допуштала (Лев. 27, 10.). Нечисте животиње, које се нису смеле приносити, свештеници су процењивали и онај који се заветовао морао је за процењену суму уступити животињу храму или је „откупити“ за себе додавши ¹/₅ процењеној вредности (Лев. 27, 11). При заветовању куће поступало се на исти начин (Лев. 27, 14). Ако се заветовало поље, морало се вратити пријашњем власнику када би наступила јубиларна година. Процењивала се, дакле, дужина времена до отпусне године. (Лев. 27, 16—25.).

Људи су се морали откупљивати по одређеној тарифи (Лев. 27, 1—8; Benzinger о. с. 377—378).

Мушкарци и жене могли су се, у прва времена, слободно заветовати. Мати Самуилова, Ана, прибегава Јахвеу у својој тешкој невољи, моли га да јој помогне и заветује се: „Јахве,

¹) Benzinger. Hebr. Archäologie, 377.; 361.

²) Исп. Carl Fr. Keil, Handbuch der biblischen Archäologie, 2 Aufl.¹ Frankfurt amn 1875, 343.

Саваоте, („над војскама“), ако погледаш на муку слушкиње своје, и опоменеш ме се, и не заборавиш слушкиње своје, него даш слушкињи својој мушко чедо, ја ћу га дати Јахвеу докле је год жив, и бритва не ће прећи преко главе његове“. (I. Сам. 1,11).

Ана, при томе, показује потпуну слободу заветовања. Она пе пита свога мужа да ли он пристаје на њен завет, да ће дете посветити Јахвеу, него га сама обећава. Елкама се, после, потпуно слаже (I. Сам. 1,22.). „А кад га одоји, одведе га са собом узевши три телета и ефу брашна и мех вина, и уведе га у дом Јахвеов у Силому (Silo), и заклаше теле и доведоше дете к Илију. И она рече: ево господару, да је жива душа твоја, господару, ја сам она жена која је била овде крај тебе, молећи се Јахвеу. Молих се за овога дечака; и испуни („даде“) ми Јахве молбу моју, за што сам га молила. За то и ја дајем њега Јахвеу докле је год жив, да је дат Јахвеу“ (I. Сам. I, 24—28.).

У тексту се, дакле, нигде не показује ни најмања сумња да би Елкана могао приговорити нешто томе завету, или га, чак, прогласити нештетним.

Сасвим друкчију слику пружа нам један пропис о заветовању жена у књизи Бројева у 30. глави. Ту се, наиме, наређује овако: „а кад жена учини завет Јахвеу или се веже одрицањем, („уздржавањем“), за време свога девојаштва, докле је у кући оца својега, и чује отац њезин за завет њезин или за уздржавање њезино којим је везала душу своју, па јој отац не рече ништа, онда да су тврди („да стоје“) сви завети њезини и сва одрицања којима је везала душу своју, да су тврда. Ако ли отац њезин порече то онај дан кад чује, сви завети њезини и одрицања којима је везала душу своју, да није тврдо; и Јахве ће јој опростити, јер отац њезин порече. Ако ли се уда, па има на себи завет или изрече што на уста своја чим би везала своју душу, а муж њезин чувши не рече јој ништа онај дан кад чује, онда да су тврди завети њезини, и тврдо да је све одрицање (уздржавање) којим је везала душу, своју „Ако ли муж њезин кад чује онај дан порече, укида се завет која је био на њој или што је изрекла на уста своја те се везала; и Јахве ће јој опростити. ... Сваки завет и све за што би се везала заклетвом да мучи душу своју, муж њезин потврђује и укида. Ако би муж њезин од дана до дана ћутао, онда

потврђује све завете њезине и све за што би се везало; потврђује, јер јој не порече пошто чује, сам ће носити грех њезин.

А завет који учини удовица или распуштеница, све чим веже душу своју, да јој је тврдо“. (Број. 30,1.—8. 14.—16. 10).

Као што се види заводи се очев или мужевљев „veto“ при женском заветовању. Да ли то значи „ограничавање слободе жениног заветовања“, или је то „знак све победнијег напредовања женске еманципације“ — не може се сигурно одговорити. Ипак изгледа веројатнија прва могућност, с обзиром на Анин завет“. (Löhr O. с. 39).

Специјална врста завета беше назирејат („neder pazir“), који се састојао у томе да се Израиљац (мушко или женско), за становито време одрицао вина и силовита пића, грожђа у сваком облику, затим да није смео шишати косу, за време трајања завета и да се није смео дотицати мртваца. (Број. 6, 1—6.). То није било монашко испосништво или повлачење из људског друштва, него само уздржавање од вина (Keil. о. с. 347.). У томе стоје у истој линији са рехабитима, сектом која се спомиње у време пророка Јеремије (Јерем. 35.; 1. Днев. 2,55. II. Цар. 10,15. сл.)¹⁾ а разликује се од њих што су рехабити провидели тако цео свој живот. — Ако би назиреј случајно постао нечист додиром лешине или да неко умре у његовој присутности, не би му важио завет, него би га морао наново започети а пре тога би принео жртву очишћења, 2 голуба као жртву за грех и свеспалну, а једногодишње јагње као жртву за кривицу (Број: 6,6—12.). Када би се заветовано време испунило, приносила би се жртва и коса се спаљивала на жртвенику као жртва (Број. 6,13—21.).

Не може се овде улазити у расправљање питања о постанку и суштини назирејства, него је за нас најважније питање да ли су се и жене тако заветовале, од најстаријих времена, да ће се уздржавати од вина.

Ако се узму у обзир, места у Библији, у којима се говори да су се и жене јавно опијале, и када се узме на ум да је назирејство уздржавање од вина, реакција „против злог деловања вина, (исп. Амос. 2,11 сл.), тог најзначајнијег продукта ханаанејске културе Валове“ (Löhr о. с. 39.), мора се узети да су и жене, сигурно, полагале тај завет, тј. да је и у најста-

¹⁾ Исп. R. Kittel. о. с. 250.

рије време било женских назиреја¹⁾). Жене су могле полагати све завете, сигурно, за то, и овај, а уз то, како тачно примећује Löhr, „назиреји и назирејке долазе у посвећено стање као свештеници, према одредби у књизи Бројева 6,6 след. Зар би доцније свештеничко законодавство дозволило жени тако одликовање? — С обзиром на то што се већ рекло, тешко да није био женски назиреј, већ, традиционална појава. А да старозаветна литература не говори ни о једном женском назиреју, не може још бити доказ да нису постојали, када се узме у обзир врста и избор те литературе. И када Holzinger (у своме коментару) наслућује, да је реч „’o 'iša“ (— „или жена“) сигурно „новела која је врло рано прирасла томе закону, јер се у целој 6 глави књиге Бројева говори само о мушкарцима“, треба да се укаже на Лев. 13,29. след. исп. и ст. 39 сл. особито 39 стих свршетак) где је сасвим сличан случај, али код којег се ни о не сме узети да је израз „’o 'iša“ доцнији уметак“ (о.с. 40.).

ЗАКЉУЧАК

Доцнијим развојем, у време јудизма, жена се потискује све више и на религиозном пољу. За жене се ствара засебно предворје у храму где су одвојене од мушкараца, но у њега, ипак, долазе и мушкарци, значи да нису тако строго одељене. И пророк Захарија спомиње да жене имају засебна места (Зах. 12, 12—14). — Настаје неједнакост, која се показује и при молењу. Талмуд одређује да вероисповедање „Šema Israel“ — „чуј Израилу“ сме говорити само мушкарац, док су деца, жене и слуге тога ослобођени. Али морају говорити т. зв. še pone 'ezrim“ („осамнаест тј. благослова) и молитву за јело.²⁾

Ремене зи молитву („tefillin“) и ресе потсечања („sisith“), могу носити амо смушкарци³⁾ Ништа не значи ни титула ἀρχιδυναρχος „mater synagogae“ (мати синагоге, прочелник синагоге“) која се давала женама, јер се иста титула давала

¹⁾ Исп. и D-г G. Beer, Die soziale und religiöse Stellung der Frau im israelitischen Altertum, Tübingen 1919., стр. 39.

²⁾ D. Emil Schürer: Geschichte des jüdischen Volkes im Zeitalter Jesu Christi 3. Aufl. II. Bd., Leipzig 1898. стр. 460; O. Holtzmann: Berakoth, Giessen 1912, 56.; Elbogen: Der jüdische Gottesdienst in seiner geschichtlichen Entwicklung 1913, стр. 27.

³⁾ I. Döllner, Das gebet im A. T. in religionsgeschichtlicher Beleuchtung, Wien 1914, 85.

и малолетној деци¹⁾, а то су „појаве које су вршене по грчком и римском узору“ (Löhr о. с. 52 Aim, 2.).

Из свега, до сад, изложеног види се да је оправдана тврдња Löhr'a (о. с. 54) „гледиште Smenda, Stæda и др. да је Јахвизам у ствари религија мушкараца, а да се много мање тиче жена, за израиљско време, није оправдано, али се може применити на култ јудејске заједнице“.

Јер ако је жена и била истискивана при религиозним стварима — у јавном животу, у породици и у кући, деловала је жена као највећа учитељица вере и морала. Она васпитава децу (Приче сол. 31, 1, 1, 8, 4, 3, 6, 20.), и она одговара за одгој (Приче 29, 15.). Управо због тога разлога жена, често, господари својим мужем и он покорно стење под јармом своје Ксантипе. Не уздише, забадава, мудрац да је боље живети у пустињи него ли са женом свадљивом и гневљивом (Приче Сол. 21, 19.).

Исус Сирах иде и даље и вели, да је боље живети и са змијом и са лавом, него ли са злом женом (Прем. Сирах. 25, 18.), јер је премала свака злоба према злоби женској (Сирах 25, 21.), а мучаљивом је човеку, језичава жена, као старцу врући песак по коме мора ићи (Сир. 25, 22.).

Али, опет, нема већег блага од добре жене. Благо човеку који је наишао на добру жену, јер је она драгоценија од бисера и злата (Приче Сол. 12, 4, 18, 22, 19, 14.). „Ослања се на њу срце мужа њезина, и добитка неће недостајати. Чини му добро, а не зло, свега века својега устаје док је још ноћ, даје храну чељади својој и посао девојкама својим. ... Одело јој је крепост и лепота уста своја отвара мудро и на језику јој је наука блага, руку своју отвара сиромаш и пружа руке убогине синови њезини подижу се и благосиљају је; муж њезин такођер хвали је љупкост је преварна и лепота ташта; жена који се боји Господа, она заслужује похвалу“. Тима речима слика писац Прича Соломонових у 31. глави (ст. 10.—31.) идеалну јеврејску жену. Тај идеал важи још и данас.

¹⁾ Schürer о. с. II. 439.; Döllner, Das Weib. а. с. 17.